

Fodbold i grænselandet

Kampen for ungdommen og illegalt arbejde i Tønder frem til 1945

Af Jørn Hansen

Den 18. november 1944 døde lektor Aage Buhl Rosenkjær i en tysk fange- og arbejdslejr Svesing ved Husum. I 1920 var Rosenkjær blevet ansat som underviser på Tønder Statsskole, der var et af de nye danske gymnasier, der efter 1920 blev etableret i de sønderjyske købstæder. Det var især Rosenkjærs virke som underviser i boldspil og gymnastik samt det folkelige arbejde som frivillig leder i Tønder Sportsforening og Tønder Amts Idrætsforening, der satte betydningsfulde spor i det lille grænsesamfund i det daværende Tønder Amt. Hans idrætsinteresse og danske sindelag bragte ham ind det i ungdomsarbejde, der i løbet af 1930'erne udviklede sig til at blive en kamp mellem tysksindede og dansksindede om rekrutteringen af ungdommen. Under besættelsen førte hans ideologiske ståsted ham ind i modstandsbevægelsen, en praksis han i 1944 måtte bøde for med sit liv.¹ Inden da havde han dog medvirket til sammen med en anden gymnasielærer Finn Kristiansen fra Tønder Statsskole at rekruttere det meste af Tønder Sportsforenings bedste fodboldhold til modstandsbevægelsen². På lokalt plan i grænselandet havde enkelte idrætsledere således en anden holdning til samarbejdet med nazisterne end en række idrætsudøvere og ledere inden for dansk idræts hovedforbund.³

I det følgende vil der blive set nærmere på den rolle, som fodboldspillet i grænselandet spillede for fastholdelsen af og ud-

bredelsen af det danske sindelag for en befolkning, der var udsat for såvel tysk som dansk kulturel sindelagspåvirkning. En påvirkning, hvor idrætshistorien i forhold til national identitetsdannelse oftest har tillagt gymnastikken og tysk turnen en afgørende rolle. Specifikke omstændigheder i grænselandet har imidlertid gjort, at fodbold blev mere afgørende for de, der skulle vælge nationalt ståsted. I det hele taget kan det vel diskuteres, om det giver nogen mening at opretholde et skarpt skel mellem gymnastik og sport, når omdrejningspunktet er nationalisme som såkaldte »forestilte fællesskaber«.⁴

I det 20. århundrede har vi således set eksempler på, hvorledes fodbold har spillet en rolle for betoningen af den nationale identitet ved at knytte bånd mellem et autoritært regime og folket eller masserne som i for eksempel Mussolinis Italien i mellemkrigstiden ved især VM i 1934, Brasilien under Getulio Vargas diktatur fra 1930-45 og Argentina i 1970'erne. En historie, der fortløbende gentager sig i afrikansk fodbold.⁵ Nyeste eksempel på en sammenhæng mellem fodbold og national vækkelse blev VM i Tyskland, hvor det tyske landsholds relative succes førte til en ny form for blød nationalisme med en begejstret fremvisning af det tyske flag – en handling, som mange i skyggen af nazismen og Anden Verdenskrig hidtil havde opfattet som politisk ukorrekt.

Danske idrætsforeninger og fodboldspillets rolle frem til etableringen af den nuværende grænse i 1920

Det første sted i Nordslesvig, hvor dansk-sindede nordslesvigere begyndte at spille fodbold, var i 1893 i Skrave lige syd for den daværende grænse. Forbilledet var fodboldklubben i Vejen lige nord for grænsen, men man havde i begyndelsen ikke helt styr på reglerne og var lidt usikker på, hvor mange der måtte være på banen. I kampene mod Vejen måtte Skrave-spillerne ydermere erkende, at Vejen-spillerne var dem en tand for »videnskabelige«. Efterhånden kom der mere skik på tingene, og fodboldspillet viste sig at have en stærk appel til de unge. I national henseende blev spillet anset for mere neutralt end gymnastikken og havde derfor ikke i samme grad myndighedernes bevågenhed. I 1902 og 1903 kunne man afholde de første større fodboldfester i Haderslev Amt, og det var i forbindelse med disse stævner, at tanken om en fællesforening omfattende al dansk idræt i landsdelen opstod, og ti år efter, at tyske turnere i Nordslesvig havde organiseret sig, så Nordslesvig Fælles-Idrætsforening den 15. november 1903 dagens lys.⁶

I de første år var en række foreninger lidt tilbageholdende med at tilmelde sig Fællesforeningen. Enkelte spillede blot fodbold, andre havde meget små gymnastikhold, men fra 1905 begyndte det gradvist at gå fremad, og i 1906 var 21 foreninger medlemmer. I 1908 var det 36 foreninger, og 1913, året før Første Verdenskrig, havde Nordslesvig Fælles-Idrætsforening 61 foreninger som medlemmer.⁷ Det var fodboldspillet, der førte til inddelingen af landsdelen i hovedkredse, så man kunne få en regelret turnering. Allerede i 1905 blev

der oprettet fire hovedkredse: Haderslev Østeramt, Haderslev Vesteramt samt Tønder og Sønderborg.

Ofte knyttede boldspillet de unge mennesker tættere til foreningen end gymnastikken, i og med at boldspillet ikke i samme grad som gymnastikken tiltrak sig myndighedernes interesse. Der var flere årsager hertil. Væsentligst var den formelle, at boldspil af myndighederne ikke blev indordnet under begrebet undervisning, således som tilfældet var for gymnastikken. Ved boldspil var der på dette tidspunkt heller ingen aldersgrænser, så da myndighederne begyndte at skride ind mod gymnastik for helt unge, kunne disse godt spille fodbold.⁸

Tysklands nederlag i Første Verdenskrig førte til folkeafstemningen i 1920, som betød etableringen af den nuværende grænse syd for Tønder og nord for Flensborg. Nordslesvig blev til Sønderjylland, og på generalforsamlingen i Tinglev i 1921 ændrede Nordslesvig Fælles-Idrætsforening navn til Sønderjydsk Idrætsforening (ved sammenlægningen mellem De Danske Skytte- Gymnastik- og Idrætsforeninger og De Danske Gymnastik- og Ungdomsforeninger i 1992 blev Sønderjydsk Idrætsforening til DGI-Sønderjylland).

Idræt havde bygget bro og bundet bånd mellem ungdommen i hovedlandet og ungdommen i Nordslesvig, men den havde også bragt nye medlemmer til foreningen. P. Frank fra Øster Lindet har berettet, hvorledes fodbolden blev indgangsdøren til ungdomsarbejdet og det kulturelle arbejde, der blev dyrket i forsamlingshusene. Var de unge først med til fodbolden som tilskuere eller spillere og til ballet i forsamlingshuset bagefter, så stod de midt i det, man gerne ville have dem med til. Selv mange børn af tysksindede eller tyske tilflyttere syd fra fandt vejen til forsamlingshusene

på den måde. Og da den lokale forening efter afstemningsdagen i 1920 holdt bal, kunne P. Frank glædes over at se adskillige af disse unge deltage i festen.⁹

Øster Lindet er beliggende i den nordlige del af Sønderjylland, hvor befolkningen overvejende havde stemt dansk ved afstemningen i 1920. Nord for den nyetablerede grænse i blandt andet Tønder var befolkningen overvejende tysksindede. Det blev i dette område, at kampen om sindelaget efter 1920 skulle føres, og det var i den sammenhæng, lektor Rosenkjær kom ind i billedet.

Rosenkjær var en af et større antal tjenestemænd og funktionærer, der skulle overtage de job, der tidligere havde været betjent af den tyske embedsmandsstand. Gymnasie- og folkeskolelærere blev sammen med de øvrige tilrejsende vigtige for udbredelsen af dansk kultur og sindelag. De fire købstæder fik alle et dansk gymnasium, og i Haderslev og Tønder varetog seminarierne uddannelse af lærere til de kommende generationer. Dertil kom politiet og grænsegendarmene samt militærpersonalet, der rykkede ind i kaserne i Haderslev, Sønderborg og Tønder.

Sammen med andre ildsjæle ønskede Rosenkjær at arbejde for danskheden i grænselandet, og hans grundholdning kan karakteriseres som en blanding af national-liberalisme og grundtvigianisme. Det folkelige arbejde var i Sønderjydsk Idrætsforening fortsat forbundet med det idrætslige arbejde, og der var nok at tage fat på.

De lokale dansksindede nordslesvigere havde i Nordslesvig Fælles-Idrætsforening gødet jorden for det arbejde, der i kraft af tilskud udefra skulle få ungdomsarbejdet til at blomstre. Arbejdet gik ikke altid så nemt, som mange havde håbet. Begejstrede national-politiske tiltag viste sig endnu engang ikke udelukkende at være forbe-

holdt de dansksindede. I Sønderjylland fik man anskueliggjort, at ikke alt frivilligt foreningsarbejde fremmede demokratiet, hvilket det tyske ungdomsarbejde i løbet af 1930'erne blev et eksempel på.

Uden for Sønderjydsk Idrætsforening etableredes der allerede i tiden omkring genforeningen enkelte klubber med blot én idrætsaktivitet på programmet. Størst udbredelse fik i første omgang ro- og tennis-klubberne, hvor især roklubberne ligesom Sønderjydsk Idrætsforening skulle rekruttere medlemmer i konkurrence med de tysksindedes modstykker hertil.¹⁰ En overgang så det også ud til, at fodboldspillet ville blive en aktivitet uden for Sønderjydsk Idrætsforening, eftersom flere af fodboldklubberne i købstæderne og stationsbyerne begyndte at spille i Jysk Boldspil-Union. Dette førte til, at en af de nye kræfter i Sønderjydsk Idrætsforening, adjunkt Adler Lund fra Sønderborg, på sendemandsmødet i 1923 stillede forslag om, at boldspillet i det hele taget blev udskilt fra Sønderjydsk Idrætsforening for at indgå i Jysk Boldspil-Union.

Forslaget faldt ikke i god jord hos formanden for Tønder Amts Hovedkreds H.H. Lorentzen og Olav Schrøder fra bestyrelsen, der tog udgangspunkt i, at foreningen ud over at være en forening for idræt sideordnet var en national forening, der tog sig af ungdommens opdragelse, hvorfor det var vigtigt at stå sammen om alle idrætsgrene i Sønderjydsk Idrætsforening. Således gik det til, at fodbold forblev en aktivitet i Sønderjydsk Idrætsforening, samtidig med at man valgte også at organisere sig i Jysk Boldspil-Union og spille efter unionens love.¹¹ Denne afgørelse skulle vise sig at være vigtig, for fodbold blev et væsentligt instrument i kampen om ungdommen i Tønder.

Fodbold og idrætsstævner i Tønder

Da det tyske sindelag stod stærkt blandt befolkningen i Tønder, blev den første idrætsforening i Tønder den tysksindede »Männer Turn-Verein« fra 1865 i traditionen fra Turnvater Jahn. Den næste idrætsforening var ligeledes en turnverein, idet det drejede sig »Kaufmännischer Turnverein von 1909«. Først i 1913 fik Tønder sin første fodboldklub »Tondern Fussballklub«, som ligeledes den tysksindede befolkning stod bag. Etableringen af fodboldklubben skyldtes, at Tønder i 1912 havde fået et efter datidens målestok særdeles moderne idrætsanlæg med såvel boldbaner som atletikbaner og med en tilhørende »Sportscafé«¹². Udbruddet af Første Verdenskrig gjorde imidlertid, at »Tondern Fussballklub« fik en meget kort levetid, og efter krigen var betingelserne for idrætsudøvelsen ganske anderledes, idet Tønder nu som en dansk købstad kunne begynde at etablere danske idrætsforeninger eller boldklubber på linie med byerne i den nordlige del af Sønderjylland.

Tønders særlige status som grænseby med en overvejende tysksindet befolkning betød, at der i første omgang den 17. maj i 1920 blev taget initiativ til at etablere en »neutral« fodboldklub »Internationaler Fussball-Club« i byen. Det var hensigten, at såvel tysk som dansk ungdom skulle kunne mødes i en fælles interesse for fodboldspillet, og angiveligt skulle fodboldinteresserede engelske soldater, der førte tilsyn med, at grænseændringen blev udført i fred og ro, være involveret i klubbens etablering, hvad givetvis også var grunden til klubbens engelsk-tyske navn.¹³

Dette ændrede sig imidlertid i takt med dansk kulturimport i form af, at gymnastik- og skolelærere samt andre embedsmænd,

som omtalt, kom til grænsebyen for at erstatte de tyske embedsmænd. Derudover ydede DBU økonomisk støtte til de nydannede fodboldklubber i købstæderne i grænseområdet, og allerede på generalforsamlingen i april i 1921 tog fodboldklubben navneforandring til Tønder Boldklub. Det første år førte klubben en stille tilværelse, der var få kampe, men fra 1922 voksede interessen for spillet, og der kom gang i kampene mod klubberne fra de andre sønderjyske købstæder. Snart kunne man også spille mod klubber som Esbjerg forenede Boldklubber, Vejen Boldklub og Kolding Boldklub, og som noget helt særligt spillede Tønder Boldklub i 1922 mod Valby Boldklub 1912. I begyndelsen havde der været omkring 20-30 aktive, men snart kunne Tønder Boldklub stille med såvel et første og andet seniorhold samt et ynglinge- og juniorhold, der alle deltog i Jysk Boldspil-Unions turneringer.¹⁴

Væksten skyldtes en tilgang af spillere fra Statsskolen, Lærerseminariet og Kaserne, men også unge fra såvel danske som tyske hjem i byen meldte sig ind i klubben for at få mulighed for at spille fodbold. Det var en dansk klub, men fodbold kunne samle ungdommen, og trods det danske sindelag havde klubben i fodboldspillet »hellige navn« ingen problemer med at indlede et samarbejde med boldklubber syd for grænsen med kampe mod Flensborg, Sylt, Husum og Itzehoe, ja helt til Karlsruhe nåede man på et tidspunkt.

Frem til midten af 1920'erne var der udelukkende tale om fremgang for klubben, og en kerne af tilflyttere løftede såvel træning som spillet op på et forholdsvist højt niveau. Centralt i den sammenhæng stod lektor Aage Rosenkjær. Af en af Tønder Boldklubs første ledere blev målmanden Rosenkjær betegnet som »*Atommet i I. Holdets Kerne, han var for alle Klubbens*

Aage Buhl Rosenkjær (1890-1944), gymnast og fodboldspiller. Idrætslærer på Tønder Statsskole og aktiv foreningsleder i Tønder Amts Idrætsforening. Forbandt idrætten i Tønder med kampen mod nazismen (Kilde: Tønder Statsskole, Guldhornet, 17. årg. Nr. 2, 1944).

aktive spillere det forbillede, hvorefter de alle stræbte at naa».¹⁵

Aage Rosenkjær voksede op i et lærerhjem i Øster Snede, han blev student fra Sorø Akademi i 1909 og tog lærereksamen i 1912 ved Jelling Seminarium. Hans interesse for sport og gymnastik bragte ham til Ollerup Gymnastikhøjskole og efter et studieophold i Frankrig blev han cand.phil., hvorefter han i 1920 fik ansættelse ved Tønder Statsskole. Ud over ansvaret for undervisningen i idræt og den frivillige undervisning i gymnastik, fodbold og hånd-

bold varetog han undervisning i matematik, fransk samt lejlighedsvist i naturhistorie og sang. Som aktiv kom han hurtigt ind i det frivillige idrætsliv i Tønder, men en lidt lukket og ind i mellem afvisende personlighed gjorde, at han først lidt sent i løbet af 1930'erne blev inddraget i det organisatoriske arbejde med idrætten i Tønder Amt under Sønderjysk Idrætsforening.¹⁶ Til gengæld skulle han vise sig der i høj grad at gøre fyldest.

I 1926 stod den danske idræt i Tønder så stærkt, at byen kunne afholde Sønderjysk

Idrætsforenings årsfest med opvisning i gymnastik, konkurrencer i fodbold, fri idræt og skydning. Byen var stadig ledet af en tysksindet borgmester, der dog året forinden havde mistet det absolutte flertal i byrådet, men i byen herskede generelt en fordragelig tone mellem tysksindede og dansksindede, og borgmesteren havde da også vist stor samarbejdsvillighed over for de danske partier i byen.¹⁷ I slutningen af 1920'erne begyndte mere ekstreme tysksindede kræfter imidlertid at stille spørgsmålstegn ved denne samarbejdsvillighed.

Kun et halvt år efter festen i Tønder beskrev formanden for Tønder Amts Hovedkreds H.H. Lorentzen i en indberetning til Sønderjydsk Idrætsforenings forretningsfører N.J. Iversen, hvorledes han efter en periode med splittelse og kamp om lederposter på ny så en større opbakning bag kredsens arbejde. En af årsagerne hertil fandt Lorentzen i:

»... de truende og ikke ufarlige Forhold som Tyskernes opblussende Agitationsarbejde skaber særlig i den sydlige Del af Kredsen der medfører at man i stærkere Grad føler Ansvar et ja gid at det var saaledes at den enkelte maa faa Øjnene op for det der sker fra den Kant, der vil blive nok at tage fat paa i den kommende Tid, ja gid den da maa finde os enige og samlet.«¹⁸

Der skulle ikke gå mange år, før tyskernes agitationsarbejde reelt kom til at udgøre en trussel for ungdommen i Sønderjylland. De ældre i foreningen var klar over dette og håbede på ungdommens evne til selv at handle. I de første år efter festen i Tønder så det ikke godt ud, men det var i denne sammenhæng, at Aage Rosenkjær kendte sin besøgstid. Samtidig med at flere og flere tysksindede i kølvandet på nazister-

nes succes syd for grænsen åbent begyndte at formulere revanchistiske krav om grænseforskydninger, involverede Rosenkjær sig for alvor i det organisatoriske arbejde i Tønder Amts Idrætsforening.

Efter at fodboldspillet i løbet af 1920'erne i Tønder Boldklub udelukkende havde oplevet fremgang, begyndte tilgangen at stagnere. Dels var det vanskeligt at få tag i næste generation, dels ramte splittelsen inden for dansk idræt med etableringen af Dansk Arbejder-Idrætsforbund i opposition til Danmarks Idræts-Forbund også Tønder. De få fodboldspillere i Tønder skulle nu vælge, om de ville spille fodbold i Tønder Boldklub eller i Arbejdernes Idræts-Klub, og som en følge heraf vejrede de tyske idrætsklubber i Tønder morgenluft, og turnforeningerne begyndte at tage fodbold på programmet. Bogtrykker Th. Laursen, der kom til Tønder i denne periode, har beskrevet, hvorledes Aage Rosenkjær satte sig i spidsen for at samle tropperne, dels var tre fodboldklubber i en by af Tønders størrelse alt for mange, dels var det et spørgsmål om det danske sindelag. Forholdsvis hurtigt lykkedes det at få etableret Tønder forenede Boldklubber, som i 1939 blev til Tønder Sportsforening, og der kom igen gang i fodboldspillet i Tønder. Den tyske fodboldklub kom aldrig til at fungere, og enkelte af de dygtige spillere fra tysksindede hjem valgte derfor at spille i den danske klub. Disse blev selvfølgelig udsat for et kolossalt:

»... Pres fra Hjem og tidligere Lærere og gamle Sportskammerater. Men nogle af de bedste modstod Presset og fandt efterhaanden deres Plads i de danske Rækker, og de stod fast i de onde Aar. Deres Børn opdrages nu i Hjem og Skole til gode danske Borgere.«¹⁹

Med til at styrke fodboldspillet genopblomstring i Tønder var også den bevågenhed, man fra national side i form af Dansk Boldspil-Union viste spillet i grænselandet. I 1933 blev en af Danmarks dengang mest berømte spillere Sophus Nielsen, også kendt som Sophus Krølben, til en form for hjælpetrænergerning for de sønderjyske klubber. Desuden begyndte man på ny at sende udvalgte hold, blandt andet Fyns Boldspil-Unions hold til propagandakampe i de sønderjyske købstæder.²⁰ Og i Tønder engagerede Rosenkjær sammen med seminarielærerne Braae Hansen fra Haderslev og Olav Schrøder fra Tønder sig i organiseringen af et idrætsstævne, der både skulle dæmme op for det tyske mindretals grænserevisionskrav og styrke danskheden på Tønder-egnen. Et stævne, der blev forløber for såvel det store Dybbølstævne i 1933 samt organisationen De Unge Grænseværn.²¹

Med 130 faner, mere end 2.000 udøvere og indtil 15.000 mennesker blev stævnet den 12. maj 1933 det hidtil største i Sønderjydsk Idrætsforenings historie. Deltagerne kom på cykel, i bil eller befordredes i særtog med flagsmykkede lokomotiver. Ud over Danneborg vajede de nordiske flag, så afstanden til den sydlige nabo kunne tydeliggøres, og mange mente, at Tønder aldrig tidligere havde været så dansk!

Ud over gymnastikopvisning ved de forskellige hovedkredse var der, som en manifestation i overensstemmelse med tiden, masseopvisning med alle gymnaster, og derudover blev der spillet fodbold, håndbold og kurvebold. En særlig betydning fik ved dette og mange af de følgende stævner de afsluttende festtaler. Formanden Johannes Juhl afviste i sin tale grænserevisionskravene: Ved afstemningen i 1920 var det retten, der sejrede, og denne ret skulle sønderjyderne ikke lade sig fraviste. Johannes

Juhl sluttede med at tilråbe ungdommen med følgende ønske: *»Stå på rettens grund. Stå vagt og værn om vor grænse. Væk håb og tro og bring liv og grøde for vor landsdel!«*

Sønderjydsk Idrætsforenings formand var klar over, at det var ungdommen, der aktivt skulle gå i offensiven for at dæmme op for slesvig-holstenernes og mindretallets krav om at gøre Sønderjylland til en del af Slesvig-Holsten. Ved festens afslutning motiverede Braae Hansen fra Haderslev et kraftigt besvaret leve for sønderjydernes gamle leder, H. P. Hanssen, der efter en længere hyldest udtrykte sin glæde over Sønderjydsk Idrætsforenings manifestation i Tønder:

»Af hensyn til de mange vildledende røster sydfra, tillægger jeg det stor betydning, at sønderjysk ungdom er mødt op her i tusindtal for at vidne, at vi er danske og vil vedblive at være danske.«²²

Det var ikke tilfældigt, at såvel Johannes Juhl som H.P. Hanssen i den grad appellerede til ungdommen. I tiden efter genforeningen havde mange af de gamle foreninger som Sprogforeningen og Sønderjysk Skoleforening efterlyst næste generation til at gå ind i et vagtskifte. I disse foreninger og i mange af forsamlingshusene forholdt det sig sådan, at de mænd og kvinder, der havde stået i spidsen op mod Første Verdenskrig, også var dem, der stod i spidsen efter 1920, selv de steder hvor krigen havde tyndet ud i rækkerne. Man talte om, at navnene fra tiden før krigen også blev efterkrigstidens.

De unge formulerede ingen kritik af de ældre, og der var ikke tale om et modsætningsforhold, som kunne føre til et ungdomsoprør. I stedet virkede det, som om

generationerne levede to adskilte liv – måske forstod de unge ikke altid de ældres ytringsform, bestemt som den var af fremmedherredømmet.²³ Det eneste sted, hvor ungdommen blomstrede, var i idræts- og ungdomsarbejdet. Som det tidligere er fremgået, kom der nye kræfter til på dette område, især fra højskolerne og i form af de nyansatte lærere ved skoler og gymnasier. Det var i Sønderjydsk Idrætsforenings kredse, ungdommen mødte op og trivedes. Idrætten samlede de unge, og talerne ved de mere festlige lejligheder, der som regel handlede om det, der historisk var gået forud, måtte de unge så tage med i købet.

De unge sønderjyder havde i begyndelsen af 1930'erne haft dansk skolegang og havde således levet i »Genforeningens bedste gave«. For dem var det blevet en selvfølge at være dansk, men når der blev stillet spørgsmålstegn ved disse selvfølgheder, måtte de handle. 1933 blev det år, hvor efterkrigstidens unge tog over. Sønderjydsk Idrætsforening havde sikret kontinuiteten i ungdomsarbejdet, stævnet i Tønder var startskuddet, det store folkemøde på Dybbøl den 11. juni viste, at det ikke var en enlig svale, og med dannelsen af Det unge Grænseværn den 26. september med hovedkontor i Tønder tog næste generation over i det folkelige arbejde i Sønderjylland.

Besættelse og modstand

Arbejdet for fastholdelsen og udbredelsen af det danske sindelag fik efter 1933 fornyet vind i sejlene, men besættelsen i 1940 gjorde selvfølgelig vilkårene vanskeligere for det folkelige arbejde i grænselandet. Rosenkjær fortsatte efter besættelsen ufortrødent sit arbejde for styrkelsen af danskheden. Gennem terrænsporten²⁴, som i Sønderjylland fungerede som rede for re-

krutteringen af modstandsfolk, kom han ind i det illegale arbejde, som i sidste ende kostede ham livet, men inden da havde han som formand for Tønder Amts Idrætsforening organiseret et manifest dansk idrætsstævne med 2.000 deltagere i Tønder i 1942 for derigennem på en fredelig måde at fremvise en afstandtagen fra besættelsesmagten. 1942 var året, hvor modstanden begyndte at vokse frem i befolkningen, men det var efter augustoprøret i 1943, at det illegale arbejde for alvor begyndte over hele landet, herunder i Sønderjylland, og via sit netværk i idrætten og gymnasiet i Tønder påvirkede Rosenkjær dette arbejde.

Førstelærer Folmer Christiansen fra Højer, der i 1944 måtte overtage Rosenkjærs plads som formand for Tønder Amts Idrætsforening, havde under krigen kendskab til dennes illegale arbejde, dels var de gode venner og dels havde de et tæt samarbejde i Tønder Amts Idrætsforening. Christiansen har berettet om, hvorledes en illegalt gruppe opstod i Tønder:

»Jeg kan huske, at i begyndelsen af krigen gik jeg en dag på Vestergade i Tønder sammen med Rosenkjær. Og vi tolkede selvfølgelig situationen. Jeg var nærmest pacifist – og det var jeg ikke kommet over på det tidspunkt. Og det gav jeg udtryk for. Rosenkjær sagde: 'Ja, du hører altså også til de forbistrede radikaler' ... Så ringede han en dag ud, om vi ikke kunne komme til et møde i Tønder dagen efter om aftenen. Og så blev der på det tidspunkt, hvor mødet skulle være, et så nederdrægtigt regnvejr, og jeg skulle cykle til Tønder, så jeg ringede og sagde, at i det vejr blev jeg hjemme ... På det tidspunkt har han så fået dannet en modstandsgruppe med de mennesker, der var med til mødet. Den holdt ikke ret længe, for det viste sig, at der var, en der

Billedet viser fodboldholdet fra Tønder, der i krigens sidste to år indgik i det illegale arbejde (Lokallhistorisk Arkiv for Tønder Kommune).

ikke kunne holde mund, og så blev den opløst. Men så startede han senere en anden, som fortsatte. Finn Kristiansen var med.

Hvis jeg havde været der den aften, så ville jeg jo nok have været meget betænkelig over at være det røvhul, der sagde nej. Men jeg kom altså ikke med.»²⁵

Senere i 1944 forsøgte Folmer Christiansen sammen med tre andre at etablere en gruppe i Højer, men de fik aldrig en tilbagemelding på deres henvendelse til Finn Kristiansen, der givetvis har ment, »at det var for problematisk med det tyske flertal i Højer.«²⁶

Finn Kristiansen var ligesom Aage Rosenkjær knyttet til Tønder Statsskole, hvor

han i 1941 efter i en årrække at have fungeret som timelærer blev ansat som adjunkt med fagene engelsk og gymnastik. Ligesom Rosenkjær var han som instruktør aktiv i Tønder Amts Idrætsforening og i Tønder Sportsforening, hvor han var træner for førsteholdet i fodbold.²⁷

Som træner lykkedes det Finn Kristiansen at inddrage så at sige samtlige førsteholdets spillere i modstanden mod tyskerne.²⁸ Det var i det illegale arbejde en stor fordel, at tre af spillerne arbejdede for DSB, hvorfor de havde specielle »Ausweis«, så de kunne færdes ude, også når der var udgangsforbud. Arbejdet bestod i uddeling af illegale blade, flytning af våben, som blev gemt forskellige steder rundt om i byen, blandt andet på loftet i

omklædningsbygningen på sportspladsen. Gruppen stod bag sabotage mod sporskiftet på Tønder Station, afsporingen af et tog nord for Tønder, ligesom den medvirkede til at hjælpe en englænder, der var flygtet fra en fangelejr i Tyskland, til Sverige. En tidligere fodboldspiller har berettet derom:

»Alt dette lyder temmelig dramatisk, men jeg husker ikke, at vi følte større angst ved at deltage i modstandsbevægelsen. Det var simpelthen noget, der skulle gøres og det cementerede vores sammenhold endnu mere på fodboldholdet.«²⁹

Selv om deltagerne ikke følte angst, tog de dog deres forholdsregler. Folmer Christiansen har fortalt, hvorledes

»... i 1944, da kom Finn Kristiansen herud en dag. Han boede på Bargumsvej dengang, og han havde fået at vide at en fremmed mand havde været og banket på ... Finn spurgte, om jeg ikke kunne finde ud af, hvordan det hang sammen. Og det viste sig så, at det var en gammel statskoleelev, der var kommet i anledning af, at der skulle udgives et jubilæumsskrift ... Men selvfølgelig var man nervøs.«³⁰

Finn Kristiansen slap med skrækken, men det var der andre, der ikke gjorde. Illegalt arbejde i grænselandet var med de mange tysksindede indbyggere ekstra risikabelt. Den 11. december 1943 blev Aage Rosenkjer arresteret af Gestapo i Tønder, og samme skæbne overgik flere fra Den Sønderjyske Terrænsportskolonne.³¹

Aage Rosenkjer var en blandt mange, der omkom i tyske fange- og arbejdslejre, men inden for Sønderjysk Idrætsforening var han den mest kendte. I Tønder Amt og

Tønder by med det store tyske mindretal fik Rosenkjærs død en kolossal symbolsk betydning. De mange mindeord, der fulgte ham efter hans død, kan sammenfattes i sætningen: *»Han viste en vej at gaa«*.³² En vej, som mange kunne identificere sig med, en vej, de syntes, de burde have fulgt, men måske havde de ikke haft modet eller viljestyrken.

Denne viljestyrke havde Aage Rosenkjer ifølge hans ven og tidligere kollega gennem mange år, medlem af Den Sønderjyske Terrænsportskolonne, rektor Andreas Egebjerg Jensen, Sønderborg Statsskole. Egebjerg Jensens mindeord fra vinteren 1944 kan give os et billede af, hvem personen Aage Rosenkjer var:

»Han var ingenlunde en Allemandsven; han havde meget stærke Sympatier, men også kraftige Antipatier ... Han kunde være lukket og afvisende, og det var vel nok en af Grundene til, at Ledelsen af sønderjysk Idræt først sent fik Øje på denne enestående Arbejdskraft og Organisator ... Han hadede Fraser, også nationale Fraser, og han foragtede de Mennesker, der med Færdighed trakterede de store Ord uden et Øjeblik at drømme om, at der skal Offervilje bagved Ordene. Selv brugte han ikke meget de dannebrogfarvede Clichéer, men han ofrede i 25 Aar hele sin Fritid, alle sine Tanker og al sin Energi for Sønderjysk Ungdom.«³³

Mange havde inden for Sønderjysk Idrætsforening mødt Rosenkjer ved at spille fodbold med ham, havde haft ham som gymnastikinstruktør eller havde medvirket ved de store stævner, han organiserede. For disse mennesker var det afgørende ikke, om de illegale handlinger, Rosenkjer og andre deltog i, havde haft større eller mindre militær betydning – og derom

strides eksperterne stadig. Det afgørende var, at Rosenkjær på det mentale plan kunne bruges som en samlende figur for de mange dansksindede sønderjyder, der efter krigen skulle leve sammen med de tysksindede og finde deres plads i freden. Om Rosenkjærs navn efter krigen for længe blev brugt mod de tysksindede i grænselandet, vil altid være et spørgsmål om holdninger.

Rosenkjær døde, da krigen på alle fronter var begyndt at vende til fordel for de allierede. I vinteren 1944-45 var der tit luftalarm, og de, der boede tæt ved grænsen, kunne høre de allierede bombe i Tyskland. Den 4. maj 1945 – efter at tyskerne i Danmark havde overgivet sig – samlede Finn Kristiansen som gruppeleder sit fodbold-

hold, som fik travlt med at gøre de våben klar, der var gemt forskellige steder i Tønder. Gruppen blev bedt om at møde op på sportspladsen om morgenen den 5. maj. Medlemmerne blev derpå sendt ud for at bevogte grænsen til Tyskland fra Sæd til Møllehus for overløbere, da alle tyske soldater skulle kontrolleres af englænderne. De fleste steder forløb tyskernes hjemfærd rolig, men for gruppen gik det desværre galt, da der opstod klammeri med nogle tyskere, der kom sydfra. En af fodboldholdets bedste spillere fik den ene fod skudt af, og to andre fra en anden gruppe blev såret. Heldigvis mistede ingen livet, men for en tid dæmpede det glæden over befrielsen.³⁴

Noter

1. Jakobsen H. m. fl. (1946) samt Hansen J. (2003).
2. Både Aager Buhl Rosenkjær og Finn Kristiansen omtales i Trommer Aa. *Modstandsarbejde i Nærbillede. Det illegale arbejde i Syd- og Sønderjylland under den tyske besættelse af Danmark 1940-45* (Odense 1973). Som et af rekrutteringsområderne til det illegale arbejde i Tønder nævner Trommer blandt andre terrænsporsbevægelsen (s. 86) som udsprang fra officerskredse, hvorimod de mere traditionelle sportsgrene som for eksempel fodbold ikke omtales.
3. Se hertil Bonde H. *Fodbold med fjenden. Dansk idræt under hagekorset* (Odense, 2006).
4. Se hertil Anderson B. (1991).
5. Se hertil Hansen J. (2006).
6. Pedersen C. (red.) (1957), p. 16.
7. Landsarkivet i Aabenraa.
8. Lund A. (1932).
9. Lund A. (1932).
10. Petersen J. (red.) (1943), p. 145.
11. DBU's årsberetning 1920, udg. 1921 og Pedersen C. (red.) (1957) pp. 100-101.
12. Becker-Christensen H. (1993), p. 310.
13. Jakobsen H. m. fl. (1946), p. 3.
14. Ibid pp. 4-6.
15. Ibid p. 4.
16. Jensen H. O. m. fl. (red.) (1970), pp. 211-212.
17. Becker-Christensen H. (1970), pp. 63-80.
18. Landsarkivet for Sønderjylland, Aabenraa, Brev af 21. januar 1927.
19. Jakobsen H. m. fl. (1946), p. 16.
20. Dansk Boldspil-Unions Årbog 1932 og 1933 (1933).
21. Hansen J. (2003), pp. 104-110.
22. Landsarkivet for Sønderjylland, Aabenraa – udklip, samt Pedersen C. (red.) (1957), pp. 273-275.
23. Fanø K. m.fl. (1983), pp. 15-18.
24. Vedrørende terrænsporsportens rolle se hertil Hansen J. (2003), pp. 125-130.
25. Hansen J. Interview med Folmer Christiansen (november 2002).
26. Hansen J. Interview med Folmer Christiansen (november 2002).
27. Jensen H. O. m.fl. (red.) (1970), p. 209 samt Jakobsen H. m.fl. (red.) (1946).
28. Trommer Aa. *Modstandsarbejde i Nærbillede* s. 298, hvor det omtales at adjunkt Finn Kristiansen ville oprette én sabotagegruppe frem for at danne ventegrupper, der først skulle aktiveres ved krigens afslutning.
29. Hans Martin Hansen – Opvækst og ungdom (1994, privateje).

30. Hansen J. Interview med Folmer Christiansen (november 2002).
31. Mørup H. (2000), p. 318.
32. *Guldhornet. Medlemsblad for Tønder Statsskole Elevforening*, nr. 2-1944, p. 455.
33. *Guldhornet. Medlemsblad for Tønder Statsskole Elevforening*, nr. 2-1944, pp. 442-43.
34. Hans Martin Hansen – Opvækst og ungdom (1994, privateje).

Litteratur

- Anderson B. *Imagined Communities – Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Verso, 1991).
- Becker-Christensen H. *Byen ved grænsen. Tønder 1920-1970* (Institut for Grænseregionsforskning, 1993).
- Bonde H. *Fodbold med fjenden. Dansk idræt under hagekorset*. (Odense, 2006).
- Dansk Boldspil-Unions Årbog 1920* (København, 1921).
- Dansk Boldspil-Unions Årbog 1932 og 1933* (København, 1933).
- Fanø K. m.fl. *Det unge Grænseværn* (Sønderborg, 1983).
- Guldhornet. Medlemsblad for Tønder Statsskole Elevforening* nr. 2-1944.
- Hansen J. *Ikke at syne, men at være. Sønderjydsk Idræt gennem 100 år* (Odense, 2003).
- Hansen J. *Fodbold – en kort verdenshistorie* (Odense, 2006).
- Lund A. *Sønderjydsk Idrætsforening 1903-1928* (Haderslev, 1932).
- Jakobsen H. m. fl. *Sporten i Tønder gennem 25 Aar*. Udgivet i Anledning af Tønder Sportsforenings 25 Aars Jubilæum (Tønder, 1946).
- Japsen G. (udg.) *Dansk og tysk i Sønderjylland* (København, 1979).
- Jensen H. O. m. fl. (red.) *Tønder Statsskoles Jubilæumsbog 1970* (Tønder, 1970).
- Mørup H. *På Fløjen. En sønderjysk stridsmands erindringer fra kultur- og modstandskampen 1929-1945*. Sønderjyske Levnedforløb 2000-(30).
- Pedersen Chr. (red.) *Dansk Idræt i Grænselandet, Sønderjydsk Idrætsforening 1903-1953*. (Haderslev, 1957).
- Petersen J. (red.) *Kulturelle forhold i Sønderjylland* (Haderslev, 1943).
- Schultz Hansen H. *Danskheden i Sydslesvig 1840-1918* (Flensborg, 1990).
- Trommer Aa. *Modstandsarbejde i nærbillede. Det illegale arbejde i Syd- og Sønderjylland under den tyske besættelse af Danmark 1940-45* (Odense 1973)
- Ikke publiceret materiale:*
- Hans Martin Hansen – Opvækst og ungdom (Tønder, 1994, privateje).
- Jørn Hansen: Interview med Folmer Christiansen (november 2002).
- Nordslesvig Fælles Idrætsforening, Landsarkivet for Sønderjylland, Aabenraa.
- Sønderjydsk Idrætsforening, Landsarkivet for Sønderjylland Aabenraa.